

התערוכה הירושלמית שלא הייתה

שני מכתבים מתעדים אפיזודה
נשכחת בתולדות ירושלים

בסוף המאה ה-19 התרגשו אנשי ירושלים לנוכח
הבטחה להקים בעיר מבנה מפואר שישמש כמצפה
מטאורולוגי ואתר לתערוכה פילנטרופית. למרבה הצער,
כגודל הציפיה כך היה גודל האכזבה.

מצפה ותערוכה בירושלים

בחודש יולי שנת 1896 הודיע יוסף נייגו, מנהל בית הספר החקלאי במקווה ישראל, כי בכוונת המוסד להקים בשטחו מצפה מטאורולוגי. הידיעה על הקמת המתקן המדעי התקבלה בשמחה, תוך הדגשת חשיבות המתקן והתועלת שיביא לפיתוח החקלאות בארץ ישראל.

זמן קצר לאחר פרסום ידיעה זו בישר עיתון הצבי לקוראיו על יוזמה חדשה העתידה להתממש בירושלים. הכתבה פורסמה ב-17 ביולי 1896:

...ושמח נשמח כי מצדנו נוכל לבשר לקוראינו, כי בקרב הימים תהיה גם בעירנו מוסדה ממין זה, במדה הרבה יתר גדולה. הזבד הטוב הזה אומרים לזבד את עירנו שני נדיבי לב, האדון והגברת אמיל הונורה (E. Honore), ילידי ברזיליה, המשתתפים במוסדות צדקה רבות בארצות אחרות. האדון א' הונורה הוא ראש לחברה המדעית וחברת התערוכה בקאהיר, וזה זמן אשר חשב מחשבות לעשות דבר מה גם בירושלים, ויחליט להקדיש סכום מסוים לכונן בעירנו מצפה מתאורולוגית לכל פרטיה, בכל הכלים הנצרכים, משקפת מגדלת וכדומה, ובתוכן מלומד אשר יעשה התצפיות ויהי ביחס עם המצפות הגדולות בכל חלקי העולם.

מצפה ותערוכה בירושלים

עורך עיתון הצבי המשיך ודיווח לקוראיו כי המוסד שיוקם לא יעסוק רק בענייני מטאורולוגיה:

ועוד דבר טוב ורב התועלת מאוד להארץ הזאת החליט האדון הונורה לעשות בבניין אשר יבנה להמצפה, והוא תערוכה מכל תבואות האדמה ומכל חרושת המעשה בארץ הזאת. התועלת אשר תביא התערוכה הזאת לקדמת הארץ אין לשער מראש. פה יראו בני ארצנו כל מה שיש בה, ומה שאפשר לעשות, והתעוררו לפעולה וחיים חדשים בכל מקצועות העבודה והפעולה האנושית. גם יתן הדבר הזה עבודה למשפחות רבות בשמך שנת הבניין והתערוכה.

חלק גדול של הכרת טובה בעד הדבר הטוב הזה מגיע בצדק להקומיסיונר הידוע בעירו, האדון זינגר. הוא היה השתדלן הראשון בדבר, והוא מוסיף להשתדל בזה בקנאות ובזריזות. על פי הצעת האדון זינגר נבחר בועד הזמני חבר אחד גם מעדת ישראל, הוא האדון נסים בכר.

מצפה ותערוכה בירושלים

עיתון הצבי בישר לקוראים כי מקום הקמת המבנה כבר נבחר, והוא עתיד לקום במהרה:

מקום המצפה והתערוכה יהיה קרוב לטחנת הרוח של היוונים. כבוד פטריק [פטריארך] היוונים הואיל לתת קרקע חנם להבנין, ועל כן יהיה כולו תחת מחסהו, אך חפשי ופתוח לכל הקהל. בנין המצפה יהיה חמישה עשר מטר [מטר] על חמישה עשר בגובה עשרים. וכבר נערכה תבנית הבנין לכל פרטיו, ויהי אחד היותר יפים בעירנו.

מקור: ויקיפדיה

אזור תחנת הרוח של הפטריארכיה היוונית בירושלים,
בתמונה ממחצית שנות ה-30 של המאה העשרים.

פרטים נוספים על התערוכה

כחודשיים לאחר מכן, ב-1 בספטמבר 1896, דיווח גם עיתון המליץ לקוראיו על התוכניות להקים מבנה בירושלים שישמש להצגת תערוכות מסחריות.

כדוגמה השתמש העיתון בתערוכה שהתקיימה זמן קצר קודם לכן בברלין והתמקדה במוצרים מארץ ישראל:

עוד שם "תערוכת תוצאות מושבות ארץ ישראל" שבברלין מצלצל בנעים צלצולו באזנינו, והנה הדבר הולך ומתאמת כי תהיה לנו עוד מעט תערוכה בקרב ירושלים עיר קודשנו, וגם בה יקחו אחינו בלי תפונה חלק גדול בהראותם עד כמה לקחו חלק בקדמת ארצנו בחרשת המעשה ובעבודת האדמה, ולא רק תוצאות הארץ בלבד יוצגו בה, כי אם גם כל מיני הסחורות הבאות אליה והראויות לבוא אליה מן החוץ, ואין ספק כי גם בני חו"ל ירבו לשלוח אליה תוצאות מסחרם וחרשתם, והועילה התערוכה הרבה לסוחרי חוץ וסוחרי הארץ בהביאה אותם להכיר איש את רעהו ואת סחורתיו אשר לא ידעום עד כה...

פרטים נוספים על התערוכה

עיתון המליץ המשיך ופרט את התארגנות יושבי הארץ ואת הפעילות שביצעו על מנת לקדם את פתיחתה של התערוכה המסחרית בירושלים:

לנהל את כל דברי התערוכה נמנה ועד של שנים עשר איש ובהם שלושה מאחינו: האדון נסים בכר מנהל ביה"ס של חברת כי"ח, הדר' א. מאזיה רופא מושבות הנגב, והאדון י. פינברג רוקח ביפו. והועד הוציא מכתב חוזר בצרפתית על אודות "התערוכה למדע, לחרושת המעשה, ולמפעלי חסד אשר בירושלים, 1897, בבית האסף של מצפה הכוכבים אשר לארץ הקדושה". התערוכה היא כהכנה לבית האסף, ונפתחה ביום הראשון לאוקטובר 97. והועד מקוה כי תהיה הצלחה רבה למפעל הזה... ומחלק מיוחדת תהיה לכל מיני צרכי אוכל נפש וכלכלת הבית... כל הדברים המוצגים יושבו לבעליהם באחרונה, בלבד אלה אשר ינדבום לבית האוסף. וצרכי אוכל הנפש אשר לא יהיה להם מקום בבית האוסף יוכלו לחלק בשם שולחיהם למוסדות החסד אשר ירצו בהן שולחיהם... סכום הכסף אשר ישלם כל מציג בעד קבלת משלוחו אל התערוכה הוא מאתיים פראנק...

פרטים נוספים על התערוכה

הכוונה הייתה לקיים תערוכה מסחרית תחרותית, בה יוענקו פרסי איכות למוצרים שיבחרו:

...ובית דין של מומחים יקבע את הפרסים אשר יתנו למציגים המצטינים אחרי בחנם את תוצאותיהם... הנזכה עוד לראות אותות כבוד יוצאים מירושלים, ובעברית? **אך אם ראינו כבר בעינינו תוי פוסטה יוצאים חתומים מירושלים בעברית** נוכל לקות גם לזאת.

החותמת התלת לשונית (טורקית, צרפתית ועברית) שהונפקה על ידי סניף הרובע היהודי של הדואר הטורקי. השם **ירושלם** באותיות עבריות על חותמת דואר רשמית עורר תקווה גדולה בעולם היהודי.

מחשבה שונה על התערוכה

לצד הדעות התומכות שהביעו התלהבות מן התערוכה המתוכננת, נשמעו גם דעות הפוכות שהסתייגו מן התועלת הכרוכה בארגון תערוכה מסחרית בארץ ישראל כפי שהייתה באותה תקופה. דעה שכזאת הובעה בעיתון החבצלת שהודפס ב-30 באוקטובר 1896:

בשורה נמהרה היתה השמועה המובאת מפה בעתונים שונים על דבר תערוכה גדולה שעתידה להפתח זה. שמעתי כי הקונסולים משתדלים למשוך את לב בעלי המסחר הגדולים מחו"ל אל התערוכה הזאת, אבל לפי דברי יודעי תכונת ארצנו אין מקום פה לתערוכה לפי תנאי הזמן והמדינה בעת הזאת, וטוב לחכות מלהזדרז בטרם בא מועד. בעד מי בעלי התערוכה עמלים ומי ומי ההולכים לקנות סחורה חדשה? הפלחים והבדוים היושבים במדינה הם רחוקים מהשכלה ומכל שכלול החיים וסלסול ופנוק ורוך הנהוגים באירופא, והם אינם צריכים לא למסחר ולא לחרושת מעשה, בהיות צרכיהם מעטים וכיסם ריק, ויושבי הערים גם הם עוד לא הגיעו למדרגה זו גם במצבם הגשמי וגם במצבם הרוחני... וגם סחורה הנעשית פה לא תמצא קונים, ולאיזה צורך נביא הלום סחורה רבה מן החוץ?

התערוכה מתקדמת

למרות הדעות המסתייגות נמשכו ההכנות להקמת התערוכה במלא המרץ, והוחלט כי היא עתידה לפתוח את שעריה במחצית חודש פברואר 1898.

כתבה שפורסמה בעיתון הצבי ב-22 בינואר 1897
האירה פן נוסף של מטרות התערוכה:

בישיבה האחרונה של ועד התערוכה נקבע יום פתיחת התערוכה ליום ט"ו פברואר בשנה הבאה.

הנה שמענו פעמים אחדות שאלות במה זכתה התערוכה הזאת כי קרא לה מיסדה "תערוכה של חבת האדם" [תערוכה פילנטרופית]? על זה נוכל לענות עתה. לפי מה שנודע לנו אומר מיסד התערוכה, האדון הונורה, להקדיש את כל מחיר פתקאות הכניסה לטובת עניי עירנו, אשר מספרם באמת לא מעט... ואפשר לקוות כי האדון הונורה לא יסתפק בזה ועשה יעשה עוד דברים לטובת העניים, ואנו מאמינים כי התערוכה הזאת תביא טובה רבה לעירנו ולהמסחר וחרשת המעשה בארצנו.

מסע הפרסום לקראת התערוכה

הוועד המארגן של התערוכה העולמית עשה ככל יכולתו לקדם את הקמתה, ולהזמין אליה גורמים מסחריים רבים ומשמעותיים מכל רחבי העולם המודרני. בנוסף לפנייה אל הקונסולים הזרים על מנת שיפיצו את המידע בארצותיהם, הדפיסו חברי הוועד תווית פרסום מיוחדת אותה הקפידו להדביק על דברי הדואר שנשלחו מירושלים.

תערוכה עולמית
מדעית, תעשייתית ופילנטרופית
ירושלים 1898

ביטול התערוכה

למרות מאמצי הוועד המארגן התברר כי צדקו המומחים שטענו כי ארץ ישראל אינה מפותחת במידה שתמשוך את תשומת ליבם של התעשיינים הגדולים בעולם המפותח. חוסר העניין בא לידי ביטוי במיעוט נרשמים להציג בתערוכה, ולחוסר כדאיות כלכלית לקיומה.

ב-22 באפריל 1897 דיווח עיתון המליץ לקוראיו על ביטול התערוכה:

וגם על "התערוכה הירושלמית" אשר הרבתה שאון בראשית הוסדה נפל הגורל להפטר מן העולם, כי מספר המציגים מחוץ לארצנו לא עלה עד היום רק לעשרה, והאדון הונרה מיסד התערוכה, בראותו כי יש חשש גדול על כספו אשר הוא מוציא על בנין הבית כי לא ישוב אליו, מצא לו תואנות להפסיק את דבר הבנין באמצע ויעמוד מלבנות.

ביטול התערוכה, שההכנסות מקיומה היו אמורות לממן גם את הקמת מבנה המצפה המטאורולוגי וגם את פעילות הצדקה לטובת עניי ירושלים, הביאה לביטול היוזמה כולה.

ניסיונות לקיים את התערוכה

החלטתו של אמיל הונרה להקפיא את תמיכתו במפעל שיזם לא ריפתה את ידי הפעילים שהיו מעורבים בקידום רעיון התערוכה המסחרית.

תוויות הפרסום המיוחדות שנועדו לקדם את הקמת התערוכה המשיכו להיות מודבקות על דברי דואר שנשלחו מירושלים, כפי שמעידים פריטים בולאיים השמורים באוסף אלכסנדר.

ב-31 באוקטובר 1898 נשלחה מבית הדואר האוסטרי בירושלים גלויה לגרמניה (חותמת הגעה 10.11.1898)

ניסיונות לקיים את התערוכה

בפינה השמאלית העליונה של הגלויה הודבקה תווית התעמולה המיוחדת, והיא הוחתמה בחותמת תעמולה מתאימה.

תערוכה עולמית מדעית ופילנטרופית
ירושלים 1898

ניסיונות לקיים את התערוכה

כשכשלה התוכנית לקיים את התערוכה בשנת 1898, המשיך הוועד בניסיונותיו, ויזם הפקה של מעטפות חדשות ועליהן שנת 1899 כשנה המתוכננת לקיום התערוכה.

מעטפה מודפסת עם פרטי התערוכה המעודכנים, שנשלחה לבוליביה בדואר רשום מבית הדואר האוסטרי בירושלים ב-24 באוקטובר 1899.

ניסיונות לקיים את התערוכה

בצידה האחורי של המעטפה הודבקה תווית התעמולה המקורית שפרסמה את התערוכה בשנת 1898.

למרות מאמצי המארגנים לא עלה בידם להוציא לפועל את קיום התערוכה המסחרית בירושלים. למעשה, התערוכה העולמית הראשונה בארץ ישראל התקיימה רק בשנת 1926 בתל אביב.